

Тетяна Кравченко

викладач, здобувач наукового ступеня «доктор філософії»
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
ORCID 0000-0003-4790-7462
tetiana.v.kravchenko@gmail.com

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У статті схарактеризовано гносеологічний компонент громадянської ідентичності британського студента, що містить комплекс знань у різних сферах, включаючи політику, історію, економіку, навколишнє середовище та сталий розвиток. Висвітлено три основні групи знань, з-поміж яких: знання своєї самості та критичне саморозуміння, знання та критичне розуміння мови та спілкування, знання та критичне розуміння світу. Зазначено, що гносеологічний компонент громадянської ідентичності забезпечує пізнання оточуючого світу та себе у цьому світі загалом і в своїй країні та громаді зокрема, сприяючи успішній взаємодії з іншими людьми. Наголошено, що саме поняття демократії нерозривно пов'язане з поняттям «громадянська ідентичність» у тому сенсі, що демократичні процеси в державі, як правило, залежать від сформованої у громадян поінформованої та активної громадянської позиції. З'ясовано, що британські педагоги розглядають якісну громадянську освіту протягом усього життя як необхідний базис для формування громадянської ідентичності особистості. Авторка резюмує, що формування громадянської ідентичності студентів у Великій Британії набуває все більшої уваги, підкреслюючи роль демократичних цінностей і прав людини в умовах сьогодення, що базуються на необхідності підтримки сталого суспільства, економіки та екосистем, а також практики сталого способу життя кожної людини. Тому важливим є виховання поінформованих, відповідальних, активних громадян, здатних зробити свій внесок у мирне, толерантне, інклюзивне та безпечне суспільство.

Ключові слова: гносеологічний компонент; громадянська ідентичність; громадянська позиція; демократичні цінності; знання; критичне розуміння; студенти закладів вищої освіти Великої Британії.

1. ВСТУП

Громадянське навчання і виховання у британській вищій школі має певні специфічні проблеми, що передусім пов'язано зі значним національним, релігійним, регіональним та етнічним розмаїттям країни, а також непростою історією взаємини чотирьох її складників. Саме поняття демократії нерозривно пов'язане з поняттям «громадянська ідентичність» у тому сенсі, що демократичні процеси в державі, як правило, залежать від сформованої у громадян поінформованої та активної громадянської позиції. Багато країн у всьому світі вважають себе демократичними, але в багатьох із них існує занепокоєння щодо реального стану демократичного процесу через відчуження більшої частини населення (Diamond, 2015). Більше того, сьогодні в країнах із давніми демократичними традиціями, з-поміж яких і Велика Британія, є докази загального зниження громадянської участі, зокрема серед молоді (Dalton, 2002). Тому британські педагоги розглядають якісну громадянську освіту протягом усього життя як необхідний базис для формування громадянської ідентичності особистості.

У той час як сучасне британське суспільство стикається з низкою глобальних, континентальних, національних та місцевих проблем, і тому нагальною є потреба в постійному громадянському навчанні і вихованні протягом усього життя, щоб забезпечити країну гідними громадянами. Таким чином, ключовим завданням для закладів вищої освіти є розробка таких навчальних програм, які, поєднуючи академічне навчання з громадянським

вихованням, підготують студентів до життя як проактивних і відповідальних громадян, професіоналів та лідерів. Іншими словами, у навчальних програмах закладів вищої освіти британські педагоги намагаються раціонально збалансувати концепції громадянського виховання та громадянської залученості з академічним навчанням (Boland, 2008; McGowan 2012). Тому ефективна громадянська освіта у вищій школі має бути спрямована не лише на «знання про», а й на надання студентам можливості «стати» та «бути» проактивними громадянами завдяки набуттю досвіду суспільно значущої діяльності (Peach & Clare, 2017, p. 48).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі Великої Британії феномен громадянської ідентичності розглядається та дискутується у багатьох ракурсах і різних контекстах. При цьому розмаїття науково-педагогічних праць і підходів утворюють складний і багатошаровий науковий дискурс (Кравченко, 2018). Так, поняття «громадянська ідентичність» синонімічно поняттю «національна ідентичність» у тих випадках, коли останнє розглядається в межах підходу до нації як співгромадянства. Національна ідентичність ґрунтується на особливостях конкретної країни – її культурі, традиціях, мові та політиці. У разі підходу до нації як певного етапу розвитку етнічної спільноти поняття «громадянська ідентичність» і «національна ідентичність» не є тотожними. Також у наукових працях британських дослідників (Лефевр (Lefebvre, 1991), Раагмаа (Raagmaa, 2002), Туан (Tuan, 1996) та ін.) схарактеризовано феномен регіональної ідентичності (regional/local/place identity), який позначає культурну колективну ідентичність певної спільноти. Поняття регіональної ідентичності базується на географічній території, але може бути досить широким (хтось може бути з Півночі чи Півдня Англії) або більш конкретним (хтось може бути з Лондону або Глазго).

Громадянська ідентичність як форма соціального життя людини охоплює «відчуття себе частиною суспільства та бажання бути його активним членом у сьогоденні та майбутньому» (Nickelson, 2011, p. 1). Ще британський філософ, соціолог, економіст, теоретик європейського лібералізму XIX століття Мілл (Mill) стверджував, що свобода індивіда і розвиток держави перебувають у взаємозалежності. Він переконував, що від свободи й уміння людей будувати успішне співжиття залежить у цілому процвітання держави (Mill, 2001). Тому держава, як зазначає Федоренко (2017), аналізуючи науковий доробок Мілла, засобами освіти «першою несе відповідальність за стан суспільства: гідна держава повинна створювати умови для самовдосконалення кожного громадянина» (с. 338).

Громадянська ідентичність індивіда формується на основі щоденного практичного досвіду в громаді на місцевому, регіональному та національному рівнях, в закладі вищої освіти, в сім'ї та за інших соціальних інститутах (Nickelson, 2011; Youniss & Yates, 1999). Члени Спеціального комітету з питань громадянськості та громадянської залученості (Select Committee on Citizenship and Civic Engagement), призначеного Палатою лордів 29 червня 2017 року з метою вивчення проблеми формування громадянської ідентичності підростаючого покоління у Великій Британії, зазначають, що «громадянська ідентичність передбачає відчуття індивідом себе як частини своєї країни та його відповідальну поведінку відповідно до закону верховенства цієї країни. З точки зору громадянської ідентичності, дуже важливо, щоб була дуже чітка інтеграція в британське суспільство. Люди повинні навчитися сприймати те, що вони всі, незалежно від регіону свого проживання (Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія), є громадянами Великої Британії, і що ця ідентичність не підлягає обговоренню» (House of Lords, 2018, p. 15).

Мета статті – характеристика гносеологічного компонента формування громадянської ідентичності студентів закладів вищої освіти Великої Британії.

2. МЕТОДИ

У процесі наукового пошуку застосовано такі теоретичні методи: *аналіз і синтез* – для формулювання вихідних положень статті; *вивчення та систематизація* психолого-педагогічних першоджерел з теми дослідження.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Гносеологічний компонент формування громадянської ідентичності охоплює знання у різних сферах, включаючи політику, право, культуру, релігії, історію, засоби масової інформації, економіку, навколишнє середовище та сталий розвиток. Ці знання розподіляють на три основні групи, а саме (Council of Europe, 2016, p. 51–55):

1) *знання своєї самоті та критичне саморозуміння* (knowledge and critical understanding of the self), що включають знання та розуміння свого бачення світу та його когнітивних, емоційних та мотиваційних аспектів і упереджень; усвідомлення власних емоцій, почуттів і мотивацій, особливо в контексті спілкування та співпраці з іншими людьми; знання та розуміння меж власної громадянської компетентності та досвіду;

2) *знання та критичне розуміння мови та спілкування* (knowledge and critical understanding of language and communication), що передбачає знання та критичне розуміння соціально відповідних вербальних і невербальних комунікативних стратегій, які діють у мові(-ах), якою(-ими) розмовляють студенти, а також те, який вплив який різні стилі спілкування можуть мати на інших людей, і про те, як кожна національна мова унікальним способом виражає спільну британську культуру; розуміння того, як використання мови є культурною практикою, яка функціонує як носій інформації, значень та ідентичностей, які циркулюють у культурі, в яку ця мова вбудована;

3) *знання та критичне розуміння світу* (knowledge and critical understanding of the world), що охоплюють політику, право, права людини, культуру, культури, релігії, історію, засоби масової інформації, економіку, навколишнє середовище та стійкий розвиток.

Щодо останньої вищезазначеної групи, то вона охоплює широкий і складний спектр знань у різноманітних сферах, як-от:

а) знання та критичне розуміння політики та права:

1) знання та розуміння політичних і правових концепцій, включаючи демократію, свободу, справедливість, рівність, громадянство, права та обов'язки, необхідність законів і правил та верховенства права;

2) знання та розуміння демократичних процесів, а також того, як працюють демократичні інститути, включаючи роль політичних партій, виборчі процеси та голосування;

3) знання та розуміння різноманітних способів, за допомогою яких громадяни можуть брати участь у громадських обговореннях і прийнятті рішень, а також впливати на політику держави, включаючи розуміння ролі, яку громадянське суспільство може відігравати в цьому напрямі;

4) розуміння відносин влади, політичних розбіжностей і конфлікту думок у демократичному суспільстві, а також того, як такі розбіжності та конфлікти можна вирішити мирним шляхом;

5) знання та розуміння поточних подій, сучасних соціальних і політичних проблем, політичних поглядів урядовців держави;

6) знання й усвідомлення сучасних загроз демократії;

б) знання та критичне розуміння прав людини:

1) знання та розуміння того, що права людини ґрунтуються на гідності, притаманній кожній людині;

2) знання та розуміння того, що права людини є універсальними, невідчужуваними та неподільними, і що кожна людина не лише має права, а й зобов'язана поважати права інших, незалежно від їх національного, етнічного походження, раси, релігії, мови, віку, статі, політичних переконань, народження, соціального походження, майнового стану, інвалідності тощо;

3) знання та розуміння зобов'язань держави та уряду щодо прав людини;

4) знання та розуміння історії прав людини, включаючи «Загальну декларацію прав людини» тощо;

5) знання та розуміння взаємозв'язку між правами людини, демократією, свободою,

справедливістю, миром і безпекою;

б) знання та розуміння того, що в різних суспільствах і культурах можуть існувати різні способи тлумачення та застосування прав людини, але можливі варіації визначаються міжнародно узгодженими правовими інструментами, які встановлюють мінімальні стандарти прав людини незалежно від культурного контексту;

7) знання та розуміння того, як принципи прав людини застосовуються на практиці в конкретних ситуаціях, як можуть виникати порушення прав людини, як і де можна розглядати питання порушення прав людини та як можна вирішувати можливі конфлікти між правами людини;

8) знання та розуміння критичних викликів прав людини в сучасному світі;

в) знання та критичне розуміння своєї культури та інших культур:

1) знання та розуміння того, як культурна приналежність людей формує їхні світогляди, упередження, сприйняття, переконання, цінності, поведінку та взаємодію з іншими;

2) знання та розуміння того, що всі культурні групи є внутрішньо мінливими та гетерогенними, не мають фіксованих властивих характеристик, постійно розвиваються та змінюються;

3) знання та розуміння того, як структури влади, дискримінаційна практика та інституційні бар'єри функціонують усередині та між культурними групами;

г) знання та критичне розуміння релігій:

1) знання та розуміння ключових аспектів історії окремих релігійних традицій, основних текстів і ключових доктрин конкретних релігійних традицій, а також спільного та відмінного, що існує між різними релігійними традиціями;

2) знання та розуміння релігійних символів, релігійних ритуалів і релігійного використання мови;

3) знання та розуміння ключових особливостей вірувань, цінностей, практики та досвіду людей, які сповідують певні релігії;

4) розуміння того факту, що суб'єктивний досвід і особисті вираження релігій можуть різними способами відрізнятися від стандартних уявлень цих релігій у підручниках;

5) знання та розуміння внутрішньої різноманітності вірувань і практик, які існують в окремих релігіях;

6) знання та розуміння того факту, що в усіх релігійних групах є люди, які заперечують і кидають виклик традиційним релігійним значенням, і що релігійні групи не мають постійних властивих характеристик, а постійно розвиваються та змінюються;

д) знання та критичне розуміння історії:

1) знання та розуміння плинної природи історії та того, як інтерпретації минулого змінюються з часом і в різних культурах;

2) знання та розуміння окремих наративів на основі різних поглядів на історичні чинники, які сформували сучасний світ;

3) розуміння історичних процесів, зокрема того, як відбираються факти і як вони стають доказами у створенні історичних наративів, пояснень та аргументів;

4) розуміння необхідності доступу до альтернативних джерел інформації про історію, оскільки внесок маргіналізованих груп (наприклад, культурних меншин і жінок) часто виключається зі стандартних історичних наративів;

5) знання та розуміння того, як історія часто подається та викладається з етноцентричної точки зору;

6) знання та розуміння того, як поняття демократії та громадянськості еволюціонували різними шляхами в різних культурах з часом;

7) знання та розуміння того, що стереотипи є формою дискримінації, яка використовується для заперечення індивідуальності та різноманітності людей і для підризу прав людини, що в деяких випадках призвело до злочинів проти людства;

8) розуміння й інтерпретація минулого у світлі сьогодення з поглядом на майбутнє, а

також розуміння актуальності минулого для проблем і викликів сучасного світу;

е) знання та критичне розуміння засоби масової інформації (ЗМІ):

1) знання та розуміння процесів, за допомогою яких ЗМІ відбирають, інтерпретують та редагують інформацію перед тим, як передавати її для громадського споживання;

2) знання та розуміння мас-медіа як товару, що включає виробників і споживачів, а також можливих мотивів, намірів і цілей, які можуть мати виробники контенту, зображень, повідомлень і реклами для мас-медіа;

3) знання та розуміння цифрових медіа, того, як створюється цифровий медіаконтент, зображення, повідомлення та реклама, а також різноманітних можливих мотивів, намірів і цілей тих, хто їх створює або відтворює;

4) знання та розуміння впливу ЗМІ та цифрового медіаконтенту на судження та поведінку людей;

5) знання та розуміння того, як створюються політичні повідомлення, пропаганда та мова ненависті в ЗМІ та цифрових медіа, як можна ідентифікувати ці форми комунікації та як люди можуть захистити себе від наслідків цієї комунікації;

є) знання та критичне розуміння економіки, навколишнього середовища та сталого розвитку:

1) знання та розуміння економічних і фінансових процесів, які впливають на функціонування суспільства, включаючи взаємозв'язок між зайнятістю, прибутком, оподаткуванням та державними витратами;

2) знання та розуміння взаємозв'язку між доходами та витратами, природою та наслідками боргу, реальною вартістю позик та ризиком непогашення позик;

3) знання та розуміння економічної взаємозалежності глобальної спільноти та впливу, який особистий вибір і моделі споживання можуть мати в інших частинах світу;

4) знання та розуміння природного середовища, факторів, які можуть на нього впливати, ризиків, пов'язаних із шкодою для навколишнього середовища, поточних екологічних викликів, а також необхідності відповідального споживання та захисту навколишнього середовища, його сталості;

5) знання та розуміння зв'язків між економічними, соціальними, політичними й екологічними процесами, особливо якщо розглядати їх з глобальної перспективи;

6) знання та розуміння етичних питань, пов'язаних із глобалізацією.

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, гносеологічний компонент громадянської ідентичності британського студента містить комплекс знань у різних сферах, включаючи політику, право, культуру, релігії, історію, засоби масової інформації, економіку, навколишнє середовище та сталий розвиток, що забезпечують пізнання оточуючого світу та себе у цьому світі загалом і в своїй країні та громаді зокрема, сприяючи успішній взаємодії з іншими людьми.

Формування громадянської ідентичності студентів у Великій Британії набуває все більшої уваги, підкреслюючи роль демократичних цінностей і прав людини в умовах сьогодення, що базуються на необхідності підтримки сталого суспільства, економіки та екосистем, а також практики сталого способу життя кожної людини. Тому важливим є виховання поінформованих, відповідальних, активних громадян, здатних зробити свій внесок у мирне, толерантне, інклюзивне та безпечне суспільство.

Перспективу подальшої наукової розвідки в цьому напрямі вбачаємо у вивченні комплексної структури громадянської ідентичності студентів закладів вищої освіти Великої Британії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кравченко Т. В. Громадянська ідентичність як компонент полікультурного виховання у закладах вищої освіти Великої Британії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 19. С. 58–65.
- Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів

- США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
- Boland J. Embedding a civic engagement dimension within the higher education curriculum: A study of policy, process and practice in Ireland. EdD thesis. University of Edinburgh, 2008. 381 p.
- Council of Europe. Competences for democratic cultures. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Strasbourg: Committee of Ministers, Council of Europe, 2016. 78 p.
- Dalton R. The decline of party identifications. *Parties without partisans* / R. Dalton & M. Wattenberg (Eds.). Oxford, UK: Oxford University Press, 2002. P. 19–36.
- Diamond L. Facing up to democratic recession. *Journal of Democracy*. 2015. Vol. 26, №. 1. P. 141–155.
- House of Lords. The Ties that Bind: Citizenship and Civic Engagement in the 21st Century (5th Report of Session 2021–22). London, 2018. 42 p.
- Lefebvre H. *The Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1991. 464 p.
- McCowan T. Opening spaces for citizenship in higher education: three initiatives in English universities. *Studies in Higher Education*. 2012. Vol. 37, № 1. P. 51–67. <https://doi.org/10.1080/03075079.2010.493934>
- Mill J. *On Liberty*. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001. URL: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>
- Nickelson J. Exploring civic identity development: Stories from a service-learning project abroad. (Doctoral dissertation). University of Pennsylvania, 2011. <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3475832>
- Peach S., Clare R. Global Citizenship and Critical Thinking in Higher Education Curricula and Police Education: A Socially Critical Vocational Perspective. *Journal of Pedagogic Development*. 2017. Vol. 7, № 2. P. 46–57.
- Raagmaa G. Regional Identity and Social Capital in Regional Economic Development and Planning. *European Planning Studies*. 2002. Vol. 1, № 10. P. 55–76.
- Tuan Y.-F. Space and Place: Humanistic Perspective. *Human Geography. An Essential Anthology* / J. Agnew, D. N. Livingstone and A. Rogers (Eds.). Oxford, 1996. P. 444–457.
- Youniss J., Yates, M. Youth service and moral-civic identity: A case for everyday morality. *Educational Psychology Review*. 1999. Vol. 11. P. 361–376

REFERENCES

- Boland, J. (2008) *Embedding a civic engagement dimension within the higher education curriculum: A study of policy, process and practice in Ireland*. EdD thesis. University of Edinburgh.
- Council of Europe. (2016). *Competences for democratic cultures. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Strasbourg: Committee of Ministers, Council of Europe.
- Dalton, R. (2002). The decline of party identifications. In R. Dalton & M. Wattenberg (Eds.), *Parties without partisans* (pp. 19–36). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Diamond, L. (2015). Facing up to democratic recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141–155.
- Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metodyka formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. Nauk* [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
- House of Lords. (2018). *The Ties that Bind: Citizenship and Civic Engagement in the 21st Century (5th Report of Session 2021–22)*. London.
- Kravchenko, T. V. (2018). Hromadyanska identychnist' yak komponent polikulturnoho vykhovannya u zakladakh vyshchoyi osvity Velykoyi Brytaniyi [Civic identity as a component of multicultural education in institutions of higher education in Great Britain]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*, 19, 58–65. [in Ukrainian]
- Lefebvre, H. (1999). *The Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- McCowan, T. (2012). Opening spaces for citizenship in higher education: three initiatives in English universities. *Studies in Higher Education*, 37(1), 51–67. <https://doi.org/10.1080/03075079.2010.493934>
- Mill, J. (2001). *On Liberty*. Kitchener, Ontario: Batoche Books. <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>
- Nickelson, J. (2011). *Exploring civic identity development: Stories from a service-learning project abroad*. (Doctoral dissertation). University of Pennsylvania. <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3475832>
- Peach, S., & Clare, R. (2017). Global Citizenship and Critical Thinking in Higher Education Curricula and Police Education: A Socially Critical Vocational Perspective. *Journal of Pedagogic Development*, 7(2), 46–57.
- Raagmaa, G. (2002). Regional Identity and Social Capital in Regional Economic Development and Planning. *European Planning Studies*, 1(10), 55–76.
- Tuan, Y.-F. (1996). Space and Place: Humanistic Perspective. In J. Agnew, D. N. Livingstone and A. Rogers (Eds.), *Human Geography. An Essential Anthology* (pp. 444–457). Oxford.
- Youniss, J. & Yates, M. (1999). Youth service and moral-civic identity: A case for everyday morality. *Educational Psychology Review*, 11, 361–376.

Tetiana Kravchenko. Gnoseological component in the formation of civic identity of students in Great Britain. The article characterizes the gnoseological component of the British student's civic identity, which contains a complex of knowledge in various areas, including politics, history, economics, the environment and sustainable development. Three main groups of knowledge are highlighted, among which: knowledge of oneself and critical self-understanding, knowledge and critical understanding of language and communication, knowledge and critical understanding of the world. It is noted that the gnoseological component of civic identity provides knowledge of the surrounding world and oneself in this world in general and in one's country and community in particular, contributing to successful interaction with other people. It is emphasized that the very concept of democracy is inextricably linked with the concept of "civic identity" in the sense that democratic processes in the state, as a rule, depend on the citizens' informed and active civic position. It has been found that British educators consider high-quality civic education throughout life as a necessary basis for the formation of the civic identity of an individual. The author summarizes that the formation of the civic identity of students in Great Britain is gaining more and more focus, emphasizing the role of democratic values and human rights in today's conditions, which are based on the need to support a sustainable society, economy and ecosystems, as well as the practice of a sustainable lifestyle of each person. Therefore, it is important to educate informed, responsible, active citizens who are able to contribute to a peaceful, tolerant, inclusive and safe society.

Keywords: gnoseological component; civic identity; civic position; democratic values; knowledge; critical understanding; students of higher education institutions in Great Britain.

Received: November 07, 2022
Accepted: November 19, 2022